

276953

A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ÜNNEPI ÜLÉSE

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN
H I T E L

CÍMŰ MŰVE

MEGJELENÉSÉNEK CENTENÁRIUMA

ALKALMÁBÓL

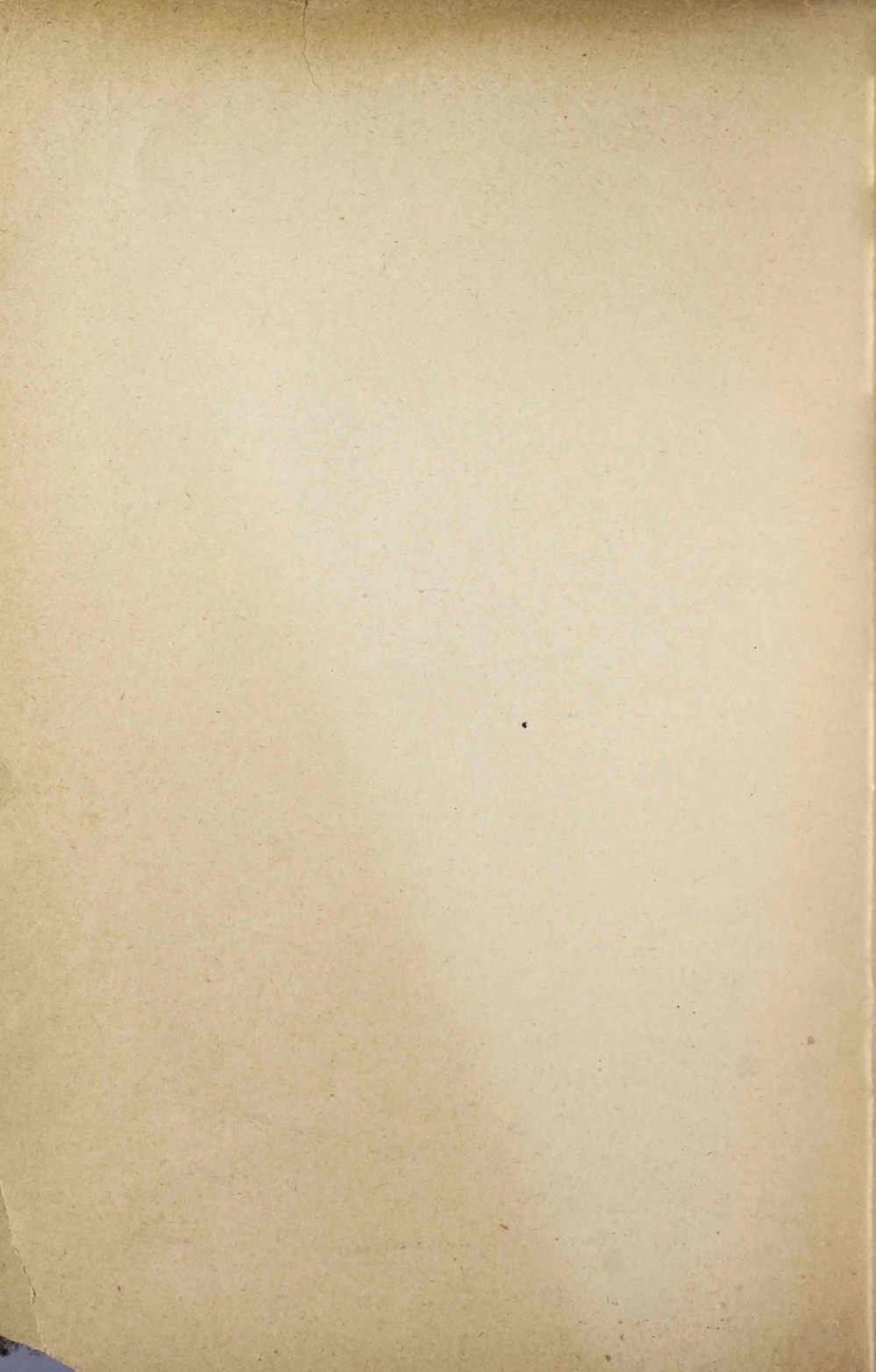
1930. MÁRCIUS 24-ÉN

1. BERZEVICZY ALBERT ig. és t. t. elnök úr megnyitó beszéde.
2. GAAL JENŐ r. t. ünnepi felolvasása a «HITEL» korszakos jelentőségéről.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1930

A
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ÜNNEPI ÜLÉSE

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN
H I T E L

CÍMŰ MŰVE

MEGJELENÉSÉNEK CENTENÁRIUMA

ALKALMÁBÓL

1930. MÁRCIUS 24-ÉN

1. BERZEVICZY ALBERT ig. és t. t. elnök úr megnyitó beszéde.
2. GAAL JENŐ r. t. ünnepi felolvasása a «HITEL» korszakos jelentőségéről.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1930

276953

M. TUD. AKADEMIA
SZINYEI JOSEF
KÖNYVTÁRA
82.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

R
1977

M. TUD. AKADEMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtelt. 4540 / 1963. sz.

I.

A *HITEL* MEGJELENÉSÉNEK SZÁZÉVES FORDULÓJÁN.

BERZEVICZY ALBERT ig. és t. t. elnök úr megnyitó beszéde
az Akadémiának 1930 március 24-én tartott ünnepi ülésén.

Akadémiánk egyik legmagasztosabb kötelességének tekintette mindig nagy alapítója emlékezetét ápolni s ezt a kötelességet nemcsak a róla való megemlékezés alakjában igyekezett leróni, hanem azáltal is, hogy műveit ismertette és terjesztette.

Az Akadémia elnöki és előadói székéből szinte megszámlálhatatlan beszéd és értekezés hangzott el, mely mind a Széchenyi munkássága méltatásának volt szentelve. Kiadtuk — a legújabbban fölfedezettek és a Történelmi Társulat kiadásában megjelentek kivételével — valamennyi műveit, hírlapi cikkeit, leveleit, beszédeit, úti jegyzeteit is, újabban pedig a birtokunkban levő naplója teljes kiadása céljából egyesültünk a Történelmi Társulattal.

Ez évben, midőn a Széchenyi reformprogramjának első, nagy állomása, a *Hitel* megjelenésének századik évfordulóját ünnepeljük, kötelességünknek véltük e megemlékezésnek külön ünnepi ülést szentelni és ez alkalommal a megemlékező előadás megtartására azt a nagyérdemű tagtársunkat, Gaal Jenőt, kértük fel, ki már egy negyedszázaddal ezelőtt Akadémiánk megbízásából és kiadásában megírta a *Hitel* méltatását s aki a Széchenyi nemzeti politikájáról írt könyvében is kijelölte e mű helyét a legnagyobb magyar életpályájának és életművének fejlődésében.

Midőn ez ünnepi ülésünk alkalmából tisztelettel köszöntöm tagtársainkat és hallgatóságunkat, legyen szabad elnöki megnyitóm keretében főképp arról emlékezni meg, hogy miképpen tükröződik a *Hitel* megjelenésének hazánk történetében is korszakos jelentőségű eseménye a Széchenyi saját lelki életében, naplójának tanúsága szerint.

1830. január 31-én hozták el Széchenyinek — naplófeljegyzése szerint — a *Hitel* első 20 példányát és ő, ki e művét «honunk szebb-lelkű asszonyai»-nak ajánlotta, már másnap küld belőle két példányt

annak a magyar hölgynek, kire könyve ajánlásánál bizonyára első-sorban gondolt, Seilern Crescence grófnőnek, ki akkor még gróf Zichy Károlyné volt, később a Széchenyi neje lett.

A könyv terjedése és észlelhető hatása a legváltozékonyabb, legesapongóbb hangulatba hozza — naplóvallomásai szerint — szerzőjét; rendkívül érzékeny volt minden jó vagy rossz jelenség iránt, s azért mégis mindig magára igyekezett erőltetni a közöny látszatát, a kritikával és támadásokkal való nem-törődést.

Följegyzi a gyér dicséretet, melyről közvetve vagy közvetlenül értesül; így a főherceg-nádorét, a gróf Majláth Jánosét, a Farkas Imrét is, melyhez azonban az a furesza hozzátoldás fűződik, hogy a könyv oly okos, hogy azt Széchenyi nem írhatta meg. Örömmel értesül róla, hogy Crescence könyvét támadóival szemben védelmébe vette. Metternich első beszélgetésök alkalmával, mikor még csak hírből ismerte a *Hitelt*, leckézteti Széchenyit és a magyarokat s nem juttatja látogatóját szóhoz, mit ez azzal viszonz, hogy a Kaszinó pincekezeléséről kezd beszélni. Második találkozásuk alkalmával a herceg csak a támadásokról emlékezik meg, melyeket igazságtalanoknak tart, de természeteseznek találja azokat, mert hiszen semmi sem sért oly mélyen, mint éppen az igazság. Gentz ugyan elismerte a Széchenyi szándéka becsületességét, de azt találta, hogy e könyvével lehetetlenné tette magát s nem fog többé használhatni hazájának.

Ha Széchenyi az első kedvező hírek hallatára fölföházkodik, hogy az Isten óvja meg lelkét a hiúságtól, csakhamar belátja, hogy inkább a támadásokkal szemben kell önérzetét és lelkiismeretét felvértéznie. Egyébiránt a legélesebb kritika is kevésbé bántja, mint az agyonhallgatás, a közöny. Februárius 10-én jegyzi fel először, hogy könyvét szidni kezdik; 18-án örömmel állapítja meg, hogy a mű feltűnést kelt, de csak azért, hogy egy héttel később felkiáltson: könyvem semmi szenzációt sem idéz fel, még csak ki se füttyülik!

Bár már februáriusban kap leveleket, melyek hazaárulással vádolják, mikor április elején azt hallja a nádor környezetéből, hogy könyvét Tolna és Torna megyében elégették, nem akarja elhinni; később a hír mégis igaznak bizonyul, sőt Abaujban felmerült az a gondolat is, hogy a könyv megjelenését országgyűlési sérelem tárgyává tegyék. Gróf Teleki Ádám szemére lobbantja, hogy könyvében gyalázta hazáját; gróf Teleki József is, kit novemberben a Tudós Társaság elnökévé választottak, sajnálkozva hangoztatta, hogy mennyi jót tehetett volna Széchenyi hazájának, ha azt a *Hitelt* meg nem írta volna! Egy főrangú nőismerőse szemébe mondta, hogy

alakoskodó s hogy könyvét csak a hiúság sugallatára írta, hogy beszéltesen magáról.

Izgalmaiból, melyeket könyve hatása kelt benne s melyek majdnem beteggé teszik, a megőrülés, az öngyilkosság gondolataival üldözik s a saját és hazája sorsa iránti kétségbeeséssel fenyegetik, egy időre kiszakítja magát, mikor június vége felé dunai útjára kel, amelyen más gondolatok foglalkoztatják s egyideig el van szigetelve a könyvtől támasztott otthoni szóbeszédtől. De amint október vége felé visszatér a hazába és Pozsonyban is megfordul, ismét az a benyomása, hogy hírneve elhomályosult, az emberek elhidegültek iránta, amit megvetéssel kell viszonznia. Őt félreismerik, mondja aztán magának, a közvéleményben mélyebbre süllyedt, mint Eötvös, de ő mindezzel nem törődik! . . .

Mikor a gróf Dessewffy József *Taglalatu a Hitel* cáfolatául december elején megjelenik, Széchenyiben újra felébred a harci kedv; nőismerősei leszólják a Dessewffy könyvét és ő nagy buzgalommal és komolysággal kezd hozzá az ellen-cáfolat, a *Világ* megírásához, most már ismét határozott célt lát maga előtt és annak szenteli minden erejét.

Ha ma olvassuk a *Hitel*nek rendszertelenségökben is csodálatos és megragadó fejtegetéseit, el kell bámulnunk a szenvedélyes visszautasítás fölött, mellyel a könyv megjelenésekor a magyar közvélemény nagy részében találkozott. Hiszen abban alig van ítélet, amelyet megcáfolni lehetne, alig van követelés, amely régen nem teljesült volna, vagy amely — mint például a mezőgazdaság belterjesebb kifejlesztése — a törekvésnek ma általánosan, ellenmondás nélkül elismert célját nem alkotná.

Azonban éppen az, hogy e mű a szükségszerű jövődjé fejlődés programjának bizonyult, míg egyrészt bizonyítéka a Széchenyi élelátásának és gyakorlati politikai érzékének, másrészt magyarázatát adja a heves ellenzésnek, mellyel mindazok szembeszálltak vele, akiknek érdekei a létező állapotok fenntartását, a bajok szépítését, az igazság elhallgatását vagy legalább letompítását követelték.

Míg így a *Hitel* kezdetét jelenti a legnagyobb magyar nagyszabású agitátori pályájának, bizonyos tekintetben már magában rejti a csiráját Széchenyi élete tragikumának is.

Valamivel kevesebb hév, kevesebb kíméletlenség, kevesebb gúny, talán a *Hitel* igazságainak érvényesülését lassította, de azok befogadását a konzervatív körök gondolkozásába megkönnyítette volna.

Nem szembetűnő-e, hogy Széchenyi az ezen első nagyobb

könyvében használt harcmórával szinte rátanította Kossuthot és követőit arra a kíméletlen agitációra, amit ő később «dögönyözés»-nek nevezett, s amiért a *Kelet népében* megtámadta Kossuthot? Ez utóbbi és az ő hívei némi joggal mondhatták, hogy mi jögon ellenzi Széchenyi az alkotmányjogi reformok terén annak az elszánt haremórnak alkalmazását, amelyet ő a gazdasági és társadalmi reformok terén oly példaadó sikerrel használt? És ő, mikor heves és sikeres agitatóri működése után egyszerre a mérséklő és fékező szerepére volt kénytelen vállalkozni, nemcsak gyorsan szerzett népszerűségét áldozta föl, hanem abba a tragikus helyzetbe jutott, hogy maga volt kénytelen szembehelyezkedni azzal a hatalmas reform-mozgalommal, melynek megindításában legnagyobb része s a reform barátai szemében legnagyobb érdeme neki volt.

Széchenyi a támadásokból tagadhatatlanul sokat tanult is és a *Világban* alaposabban, meggyőzőbben, függetlenebbül Benthamtól védte és indokolta álláspontját, hogy azután a *Stádiumban* összhangzatos, egybefüggő reformprogramját a maga egész gazdagságában kifejtse. Most már a támadásokkal nem kellett sokat törődnie; a fiatalság, a szerényebb sorsúak tömegei melléje állottak, népszerűsége nőttön nőtt, ő volt a nemzet elismert vezére.

És ekkor állott be azután a fordulat; nem a közönségben, hanem a Széchenyi saját lelkében; mint legszigorúbb, legkérlelhetlenebb bírása saját magának, egyszerre azt találta, hogy merész követője, Kossuth veszélybe viszi az országot. Csak az elvakultság láthatott ebben féltékenységet; meggyőződés volt, mély, szent meggyőződés, mely azután szinte apokalyptikus erővel nyilatkozott meg utolsó, nagy polemikus művében, melyben szenvedélyes ékeszólása leglángolóbban nyilatkozik meg: a *Politikai programmtöredékekben*.

Most már szüksége lett volna mérséklő szerepében éppen szemben azokkal, akik tapsoltak a *Hitelnek*, a konzervatív, uralkodó körök támogatására. De ezekhez visszatérnie már nem lehetett; ezek meg nem bocsáthatták neki, hogy megírta a *Hitelt*, míg a Kossuth lelkes tábora nem akarta megbocsátani neki, hogy — az ő hitők szerint — cserbenhagyta a reform zászlóját, melyet előbb maga vitt elől.

Így elszigetelődése, elhagyatottsága teljessé vált, s az ellentétes vádak összeütközésében legjobban fájt neki az az önvád, mely lelkiismeretében szólalt meg, szemére vetve, hogy megindított egy mozgalmat, melyet azután fékezni és irányítani nem volt ereje.

Így vált Széchenyire nézve a tragikum útjává az az út, amelyre

a *Hitel* megírásával rálépett. A nemzetre nézve ez az út végfolyamatban diadalút lett: a *Hitel* igazságai győzedelmeskedtek, s a negyvenes évek reformjai a szabadságharc és az azt követő elnyomatás megpróbáltatásai után érvényesültek és folytatásukat találták az új alkotmányos korszakban. Széchenyit egyéni sorsa a kétségbeesésbe kergethette, de azt, amit az ő megváltó szava a *Hitel*ben hirdetett, hogy «tőlünk függ minden, csak akarjunk», s hogy «Magyarország nem volt, hanem lesz!» a nemzet a maga evangéliumává avatta s abban hisz és hinni fog, bármi poklokon vigye keresztül sorsa!

II.

A HITELEL KORSZAKOS JELENTŐSÉGE.

GAAL JENŐ P. T. ünnepi felolvasása.

A Széchenyi évszázados ünnepek egy fél évtized óta tartanak. A Magyar Tudományos Akadémia alapítására tett első lépést lélekemelő módon, nemzetközi keretben ünnepeltük meg akkor. Itt aztán egész sora hangzott el a tanulmányoknak, melyek feltűntetik, hogy egy század óta ez a legfőbb közművelődési intézetünk mit tett és miben hatott az egyes tudományok fejlesztésére. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, a «Legnagyobb Magyar» első három alkotásának egyike, folyó évi június 15-én szintén nemzetközi keretben tartja meg a maga centenáriumát. És még egypár évtizedig nem is fognak megszűnhetni az ilyen hálás megemlékezések. Hiszen ha széttekintünk hazánk fővárosában, sőt magában az országban, az Ő nemzet átalakító reformjának eszközeivel, alkotásaival és műveivel találkozunk lépten-nyomon. Igazán mondható, hogy ha emlékjeleit keresed, tekints körül: si requiris monumenta, circumspice.

Ily körülmények közt önként merül fel az a kérdés, hogy indokolt-e egyetlen munkája megjelenésének centenáriumát rendezni? Alig lehet kétség, hogy e kérdésre határozott igennel kell felelni. Röviden ezt azzal okolhatni meg: mert a *Hitel* megjelenése nem volt egyszerű tény, hanem fontos esemény. A Legnagyobb Magyar, kinek méltatásával nem foglalkozhatunk elégszer-kellő kegyelettel és megértő figyelemmel, vele mutatott rá arra az archimedesi pontra, amelyet felhasználva, ki lehetett és ő ki tudta emelni a nemzetet abból az életveszélyes posványból, ahol leledzett; amelyből nemzetünk jobbjai mindenáron szabadulni kívántak, de nem tudtak. Első nagyobb és általános hatásra szánt e művével jött, s az a nemzedék, mely addig csak

búsan szavalgatta, hogy « régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban », egyszerre meglátta az irányt, melyben haladnia kell. Ez ma köztudattá vált ugyan, de a jelzett tény megállapításával nem érhetjük be; termékennyé, bőven gyümölcsözővé kell tennünk e tudatot. Benne gazdag és becses tanulságok rejlenek, melyekre ép oly mértékben vagyunk utalva, mint valánk akkor, midőn ingoványban voltunk elsüllyedve, ma, mikor romok beláthatatlan halmazaiból kell menekülnünk.

Íme, a jelen ünneplés száraz indokolása. Többszörösen alá kell azt húznunk. E végből tehát vegyük elő e munkát, hogy megjelenésének szokatlan alakját és mélyreható eszmétartalmát az Ő korára való tekintettel élesebben megvilágosítva kellően értékelhessük és megbecsüljük.

Meglepő volt külalakja és megrázó az, amit gondolatokban felölelt. Az első alatt értem alaphangját, az egészet átlengő nemes hangulatot és megragadó irányát. Az alaphangra mondható, hogy a kellem és erő ölelkezéséből származott. Címlapjának hátán e szavak olvashatók: « The strong resist, the weak despair », « az erős ellenáll, csak a gyöngesik kétségbe ». Az uralkodott lemondás helyett a büszke önértetet és a férfias, bátor önbizalmat szólaltatja meg. Művét behízelgő, szívhezszóló hangon « honunk szebblelkű asszonyainak », a honleányoknak ajánlja, arra kérve őket, hogy nyájas kegyességgel vegyék pártfogásukba. A *Hitel* — hangoztatja itt — rokon fogalom a hűséggel és a polgári erénnyel. Neveljék arra gyermekeiket; lelki erőt és elszánt bátorságot öntsenek a férfiakba, akik, ha hazafias küzdelemben kifáradtak, éltök alkonyán jutalmul főleg tőlük nyerhetik el az érdemkoszorút, mert ők természetes védangyalai a polgári erényeknek és a nemzetiségnek. Ők emelhetik égbe a port és halhatatlanságra a halandót. Végül előzetesen is hálát mond nekik gyöngéd támogatásukért.

Irályán pedig minden sajátossága mellett sem látszik már meg, hogy küzdene a szóval, holott 1826. évi május 6-i levelében báró Wesselényi Miklóshoz még azt mondja: « tudod, mily erőltetéssel írok az anyám nyelvén ». E művében már szabatosan jutnak kifejezésre mélyen járó gondolatai és

sugárzik ki szívének egész melege. Ezt, de az egész művet átható hangulatot is, egy idézet végszavából szembeötlővé teszi: «Gyermekeink boldogságáért — írja ott — fáradozni és éltök tavaszán megfosztatni tőlük; olyat imádni, aki gyűlöl; hívnek tartott barát által megcsaladni: ezek szív-repszto kónok; de tőrhetőbbek a minden hazánkfától való kárhoztatás és elhagyatásnál. Azonban az ilyen áldozatra is késznek kell lenni az igazán lelkes hazafinak, mert aki a közönségnek használni akar, annak legelső kötelessége magáról egészen megfeledkezni. Aki ezt nem cselekedheti, az nem is lesz soha valóban hasznos embere hazájának.»

Ha mindazt, amit külalakjáról mondtam, szem előtt tartjuk és Széchenyi írmodorával megbarátkoztunk, a *Hitel*t történetien beállítva ma nemcsak tanulsággal, hanem élvezettel is lehet olvasni.

Azonban sokkal megkapóbb volt a mű eszmetartalma, mely a jóhangulat keltése által simult utakon könnyebben jutott el a helyzet javítását hön óhajto elmékhez. Olyan volt az, melyet az ő korában csupán egy képzett nemzetgazda és lánglelkű társadalmi politikus nyujthatott. Báró Kemény Zsigmond szerint ragyogó, hanem szabálytalan elmeterméke egy lángeszű, de higgadt tervű agitátornak, s a lelkesedés és költői képzelem virágai közé takart vakmerő kezdeményezés. Irodalomtörténetünk megteremtője, Toldy Ferenc szerint pedig oly tett, mely a század legnagyobb eseményei közé számítható. Megkapta később a Marczibányi-intézet nagy díját is. Viszota Gyula, legszorgalmasabb és legtermékenyebb Széchenyi-kutatónk, a *Hitel* keletkezésének történetéről írt s az Akadémiának 1916. évi február havában bemutatott terjedelmes értekezésében kiderítette, hogy mily körültekintéssel fogott szerkesztéséhez. Kiderül abból, hogy a legtöbb elítélő megállapítása a saját kedvezőtlen élményein alapszik. A könyvvizsgálati cenzornak (Naplóiban csak D. kezdőbetűvel van megjelölve) előzetesen megmutatta e munkáját. Ez azt felelte neki, hogy a *Hitel* nagy feltűnést fog okozni, szerzőjét megkövezik, de használni fog. Ő, a cenzor, ugyan elveszti miatta a kenyerét, de a kinyomási engedélyt aláírja.

A 270 lapra terjedő mű gondolatmenete a következő:

Széchenyi gazdasági hátramaradottságunk okainak kutatásával foglalkozik e dolgozatában. Azt bizonyítja, hogy az akkori bajoknak gyökere a hűbéri, helyesen a rendi intézményekből és az ezekkel kapcsolatos elmaradott felfogásból táplálkozik. A sérelmi politika a kormány által kívánta volna bajainkat meggyógyítani, aminek következménye a tétlenség, az erélyes közreműködés hiánya és a sikertelenség minden téren. Az ósiség lehetetlenné teszi a hitel kifejlődését, mert biztosítékot a nemesek nyújtani nem képesek. Inkább az adósokat, mint a hitelezőket pártolja a törvény, minek következtében a tőke azután nem áll a birtokosok rendelkezésére. Ez egyik oka annak, hogy a magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene.

A föld és a munka tőke által nem lévén kellőleg megtermékenyíthető, semminek sincs itt olyan értéke, mint ha a forgalom szabad lenne; most a földesúr tehetetlen, mert birtoka le van kötve. A tőke nálunk kevés és félénk, mert hitelviszonyaink rosszul vannak rendezve. Innen az általános pangás, az ipar fejletlensége, a csekély üzleti szellem és a tájékozatlanság. A másutt oly nagy sikereket előmozdító közgazdasági vívmányok felhasználása tekintetében káros a robot és dézsma, az osztatlan legelők és birtokok s a céhek és árlimitációk rendszere. A magyar gazda nem javíthatja földjét; tőkétet nem ruházhat be.

Mindenféle kiváltságok és egyedáruságok akadályozzák a fejlődést. A jobbágy felületesen végzi kényszermunkáját, mely így termelékeny alig lehet. A munkaidő elpazaroltatik; 60,000 robotos napszám nem eredményez több munkahatályt, mint amennyit 20,000 megfizetett napszámmal könnyen lehetne elérni. A dézsma oly szolgáltatás, mely a jobbágy törekvését úgyszólván bünteti, mert mennél jobban iparkodik az és mennél többet termel, annál nagyobb tizedet kell neki beszolgáltatni. Hogy Magyarországnak nincsen kereskedelme, ennek okát elsősorban ugyan kedvezőtlen földrajzi fekvésünk, forgalmunk irányával ellentétes folyású folyamrendszerünk, utaink rosszasága és általában közlekedési eszközeink tökéletlensége és tőkeszegénységünk képezik, amik-

hez sok esetben a kiviteli vámok súlyos voita is járul; de ennek részben magunk is okai vagyunk, mert nem eleget, nem elég olcsón és nem megbízhatóan termelünk. A belső fogyasztás nem nagy; ennek következtében egész belforgalmunk lassú folyású.

Mindezen segítene az, ha a hitelt biztosabb alapokra fektetnők, ha nagyobb szorgalommal és jobban elrendezett munkával termelnénk, ha a versenyt jutalmak kitzzése által megteremtenők a gazdák között, ha az alaposabb szakismertek elterjednének, ha a megbízhatóság és szilárdság jobban áthatná a forgalmat, ha az erőket inkább tudnók egyesíteni s a kereskedelmi, ipari és általában az üzleti ételle szemben táplált előitéleteket ki tudnók irtani, ha a munkafelosztást jobban vimők keresztül, váltó- és kereskedelmi törvényt hoznánk be s az egész igazságszolgáltatást javítanók. Azonban voltakép nem teszünk semmit. Az emberek csak panaszkodnak, de alapokat csak kivételesen rak valaki.

Telve van Széchenyi e munkája köz- és társasállapotaink éles, gyakran gúnyos bírálatával. Megtámadja a nemességet és különösen a főurakat azért, mert nem teljesítik kötelességeiket; még akik tesznek is valamit, sokfélét akarnak egyszerre tenni. Eljárásuk hasonló a szalmatüz fellobbanásához. Magunkat és országunkat folyton csak dícsérjük, pedig ez kevésbé visz előre, mint hátramaradásunk és hibáink őszinte beismerése és azoknak férfias elhatározással való orvoslása. Jobban véljük bírni magunkat, mint ahogy tényleg bírjuk s ezen képzelésünknek megfelelőleg élünk. Rosszul gazdálkodunk, mert a pénzt vagy ész nélkül pazaroljuk vagy oktalan módon fukarkodva felhalmozzuk. Ismeretekben is hátra vagyunk, mert a legtudósabb is közöttünk annyit nem tud, hogy abból több százezer tudós lehetne böles. De van azért sok jó tulajdonságunk, s ha feleszmélünk és a rendelkezésünkre álló eszközöket felhasználjuk, akkor kiváló helyet foglalhatunk el a nemzetek között. Azonban a törzsökös magyar egy lépésnyire sem akar haladni a világban. Pedig a föld forog! Ezt a nevelés hiányos voltának s a túláradó balvéleményeknek kell tulajdonítani.

Nem rekedt vagy gyöngé hangon szükséges ezt hirdetni,

hanem harsányan, mert többet használ hazájának az, aki hátramaradását fejtegeti, mint aki annak dícséretére pazarolja idejét. Ha mindezt megszívleli a magyarság és megemberelvén magát, népből nemzetté válik, akkor jóslata az, hogy Magyarország tulajdonkép nem volt, hanem lesz.

Ez a mű nálunk példátlan hatást idézett elő.

Trattner és Károlyi könyvkiadók a munka megjelenése után öt hónap mulva harmadik kiadást rendeztek belőle, mivel a két elsőt több ezer példányban szétkapkodták. Mindjárt akkor német nyelvre is lefordították. E fordítás itthon és Bécsben elterjedt, de nálunk, a felvidéken, rossz benyomást tett, mert — mint a fiatal Pulszky Ferenc észlelte és emlékirataiban később megírta, azt mondták, hogy a haszonelvet hirdető Bentham kandikál ki belőle. Az osztrák fővárosban semmi hatást sem tett, ellenben nemtője, öt év mulva imádott felesége, gróf Seilern Crescentia, nagyon lelkesedett érte. A dedikációban a «széplelkű asszonyok» közt elsősorban reá gondolt.

Az ifjúság és az ország haladni kívánó összes elemei mint a megváltás szózatát ünnepelték azt. Ezek hangulatát tükrözteti vissza báró Wesselényi Miklósnak Széchenyihez intézett következő levele: «Csak a napokban kaphatám a Hitelt kezembe. Lelkes munka, szép, jó, erős; nem lehet, hogy sokat ne használjon. Gyönyörrel kóstolom, ízlelem, táplálom vele magam. Tiszta szívemből örülök neki, pedig több s megvallom kedves magzataimat gyilkolta meg; amiket írtam, sokat ki kell törölnöm, mert Te éppen azt, de sokkal szebben, jobban már mondod. Érzéseink s látásunk egyformasága oly nagy, hogy egész darabokat, sőt konstrukciókat is találok, melyek az enyimben megvannak.

Egész munkád oly velősen van írva, a képek annyira az eleven élettől véve, annyi a fűszer benne, oly könnyű és játszi fordulások s felsőbb gyalultság szagjával teli, hogy minden kedvemet elvesztettem írni. Áldom az eget, hogy oly tiszta lélekben az ész oly eleven fáklyáját gyújtotta s annak erős akaratot adott, mégpedig nem 1—5—10 évekre valót, hanem aere perenniust, s azt a férfit hazámfvá, barátommá tette.»

Azonban nem mindenütt fogadták ily lelkesen Széchenyi ezen munkáját. Így például 1831 októberben gróf Károlyi György levélben értesíti őt, hogy a felvidéken Klobusitzky házáat a kolera miatt fellázadt csőceselék ostromolván, ez alkalommal egy zugprókátor ott találván az asztalon a *Hitel* egy példányát, felkapta és annak némely helyeit tótul magyarázgatta a parasztnak, hogy őket még jobban felingerelje. Az ultra konzervatív gróf Cziráky Antal élénk visszatetszését fejezte ki. Később a Lánchíd építésének is esküdt ellensége volt, mivel ezáltal nemcsak a nemesség vámmmentességét, hanem az ősi magyar alkotmány alapját látta veszélyben forogni. Tőle származik az a jeles mondás, hogy kész három napig is várni a zajló Duna partján s várni, míg a jég lefolyik rajta, de a Lánchíd-törvényt nem szavazza meg. Az öreg báró Eötvös Ignác pedig célzatosan terjesztette a *Hitel* forradalmi, lázító hatásának hírét. Továbbá hatalmas ellenfele támadt gróf Dessewffy Józsefben, ki a *Hitel Taglalatja* cím alatt bírálatot írt róla; minden gyengéjét, egyes látszólagos következetlenségeit, zilált írmodorát, törvényeinkben való állítólagos járatlanságát veti szemére és el nem hallgatja, hanem azt a kritika minden fegyverével, a jó szándék és nemes érzület elismerése mellett is kegyetlenül széttagolta. Legmelegebb tisztelőjéből, aki Széchenyi «szép példáját az 1825-i országgyűlésen egy fennkölt ódával dicsőíté, lett az ő legszigorúbb kritikusa.

Gróf Dessewffy ezen Kassán 1831-ben megjelent bíráló munkáját kissé bővebben elemzem, mert ez az azon korbéli haladottabb politikusok felfogását kellőleg feltüntetni alkalmas és mivel ezt az elemzést tudtommal eddig egy újabkori hasontárgyú dolgozat sem nyújtja, pedig a kiváló főúr és hazafi emléke, akinek leszármazóit is több nemzedéken át hasonlóknak tapasztaltuk, megérdemli, hogy őt ne úgy ismerje az utókor, mint aki a Széchenyi reformeszméivel szemben egyszerűen az avas maradiságot képviselte.

A magyar ifjúságnak ajánlja e művét, amint Széchenyi honunk szebbelkű asszonyaihoz intézte ajánlatát. Ő kívánja, hogy akiket az asszonyok szültek, azok a széplelkű és testü hölgyek kegyeit erélyök és magaviseletük által

igyekezzenek megérdemelni. Előszavában azt mondja, hogy örvendhet az ország és irodalom Széchenyi könyvének, mert az tele van szellemmel, gondolatokkal, részvételteltő előadással és eredetiséggel. A Széchenyi szép elméje sok eszmét ébreszt, habár előadása nem rendszeres s gyakran kíméletlenül rázza meg nemzetét, hogy aluszékonyságából felébressze. De bármily nemes volt is célja, mivel egyben másban tévedett, sokszor pedig túlzásba esett, barátainak kérelme folytán ő ezt a munkát szakaszról-szakaszra véve elemezni fogja, és pedig a mű azon példányának alapján, melyet a szerzőtől kapott ajándékba, meg levén győződve, hogy ez az őszinte szóért nem fog megharagudni, mert vele együtt a jót, a hasznost, a szépet akarja szolgálni azáltal. És csakugyan gróf Desseffy József általában véve e műben is, mint 1828-ban a *Felsőmagyarországi Minervában* közölt költeményében, nagy elismeréssel nyilatkozik Széchenyiről, de munkájának részleteiben sok olyat talál, ami kifogásolni való.

Először is kifogásolja, hogy mindenről többet beszél e műben, mint a hitelről. Kitérései ugyan igen mulatságosak és tanulságosak, de nagy tehetségével nem alkalmazkodik a kevésbé emelkedett elmék igényeihez. Szereti a nagyon képleges beszédmódot, sőt következtetései sem mindig folynak az általa felállított előzményekből. A fűszerezett szellemű eledelben sok a bab, a honi paprika és sok a külföldi bors. Általában véve Széchenyi nemes törekvéseit elismeri, de kifogásolja azt, hogy az országnak intézményeit s különösen alkotmányát nem ismeri eléggé. A tapasztalható hiányokat és visszaéléseket nagyon is általánosítja s egész osztályokról, sőt az egész nemzetről gyakran igazságtalanul elítélőleg nyilatkozik, pedig a prózában mindenkinek mértéket kell tartani, főleg midőn egész nemzeteket dicsér vagy gyaláz az ember. Mindezt azonban gr. Desseffy József szintén nem rendszeresen adja elő, hanem Széchenyi *Hitelének* eszmemenetét követve, oly rapszodikusán és rendszertelenül, mint amilyen szerinte az általa taglalt munkának egész szerkezete. Nem tagadja azt, hogy sok baj van nálunk, Ő a hibákat nem akarja leplezni. Sok mindenféle nemzeti hibát szívesen változtatna át nemzeti erénnyé. Általában pedig jobb neve-

lést, felvilágosodottabb hazafiságot óhajtana. De egészben véve nem tartja helyesnek azt, hogy a nemzet ellen felhozható gáncsokat túlozva adják elő.

Dessewffy József a Széchenyi által Magyarországnak közállapotairól festett képet azáltal igyekszik kiegészíteni, hogy az annak alkatelemeit képező tényezők közül mindegyikkel az osztó igazság szerint bánik el. Elismeri, hogy a magyar nemesség is hibás egyben-másban, de hogy az ország annyira hátramaradt, azt gr. Dessewffy József túlnyomólag annak tulajdonítja, hogy a királyság már századok óta úgy bánt hazánkkal, ahogy nem kellett volna. A cenzúrára való tekintettel e munkában ugyan óvatos kíván lenni, de a nemzet közönyössége és álomkórsága következtében beállott elmaradottság okait még sem engedheti egészen a nemzetnek tulajdonítani. Az ország függetlensége, önállósága ellen századok óta folytonos támadásokat intéznek, különösen a gazdasági téren. Ezt világosabban csak azért nem fejezi ki, mert a cenzúra különben nem engedte volna meg, hogy munkája megjelenjék. De ott, ahol szabadon szólhat, sohasem mulasztja el, hogy a nemzet ellen felhozható vádak mellett fel ne tüntessé az enyhítő körülményeket is. A külföldi példa ajánlását csak módjával tartja hasznosnak, mert igaz ugyan, hogy időjártával eléggé elkorcsosodtunk és elfajultunk; hogy haladásunk sem követte mindenben nemzeti szellemünk és sajátságaink természetes útját; de vigyáznunk kell, hogy csupán a jó külföldit honosítsuk meg, s ne hintsük el valamely új dudvának is magjait, melyek által azután csak a saját gazunkat szaporítjuk. Helyesli, hogy Széchenyi az erők egyesítése által igyekszik hatni, de a nagymérvű munkafelosztás ajánlásával szemben, azt hiszi, kötelessége utalni arra, hogy a magyar művelődésnek egyik előnyös sajátsága a sokoldalúság. Különben ő azt észleli Széchenyi modorában és eljárásában, hogy úgy tesz, mint a szeretők szoktak: legyaláz, felbosszant, megráz, azután pedig édes balzsamot önt sebeinkre. Határozottan rosszalja azonban, hogy a reformokat rögtönösen, minden átmenet nélkül akarja keresztülvinni, hogy a nemességet a maga egészében elítéli azokért, akik visszaéléseket követnek el.

Egyoldalúságot tanusít akkor is, midőn azt állítja, hogy minden a nemzettől függ és szem elől téveszti, hogy kezeink sok irányban mennyire kötve vannak. Szerinte Széchenyi félreismeri a földesúr és jobbágy közötti viszonynak lényegét és újabb alakulatát is. Van visszaélés, van helytelenség elég, de a jobbágyokhoz Széchenyinek más hangon kellett volna szólnania. Nem helyes azokat felizgatni a földesúr ellen, akit igazságtalanság volna a robottól és a dézsmától kárpótlás nélkül megfosztani. A jobbágyok sorsát az 1791. évi törvényhozás és még korábban az urbáriumok nagy mértékben javították. Azt, hogy a viszony a két fél között nem jó s nem teljesen kielégítő, nemcsak a földesurak egy részének túlzásai és mind súlyosabbá váló visszaélései, hanem a jobbágyok helytelen viselkedése és hibái idézik elő. Különben Magyarország jobbágysága jobb viszonyok között él, mint a külföldi államok nagyrészének taksás parasztsága. Iparunk és kereskedelmünk, az igaz, hátra van, sőt hanyatlik; de annak okát szintén nem elsősorban lakosságunk renyhesége vagy lanyhasága, hanem az képezi, hogy az országot gyarmati függésben tartják.

Az igazság az volna, hogy ha Magyarország kénytelen a drága és rossz osztrák iparcikkeket vásárolni, akkor Ausztria kényszeríttessék arra, hogy viszont köteles legyen mindenféle körülmények közt a magyar nyersterményeket vásárolni. Ez lenne a valódi és igazságos viszonyosság. Kimondja továbbá, hogy a *Hitel* legtöbb reformjavaslatának indokolásában hiányzik a sok árny mellett, a fény is. Ő aztán az előnyöket 260 lapra terjedő munkájában mindenütt érvényesíteni kívánja az ország érdekében. A kiművelt fővel szemben, melyre Széchenyi nagy súlyt vet, egyenrangúnak tartja a fennkölt érzelmű szívet is. Az ész adhat ugyan szerencsét, de jó és erős szív nélkül sohasem adhat boldogságot. Széchenyivel a nemzetiség ápolásának fontosságára nézve tökéletesen egyetért; de éppen azért megfontolandónak tartja, hogy a régi intézményeket egyszerűen, minden átmenet nélkül kell-e eltörölni? Szerinte nem áll az, hogy nincsen hitel az országban. Ha e tekintetben az állapotok nem kielégítőek, akkor annak okai miatt nem lehet egyedül a nemzetet fe-

lelősségre vonni, mert pl. a devalváció az értékeknek példátlan pusztulását idézte elő. A birtokforgalom teljes szabadsága a jószágoknak a magyarok kezéből való kivételét és idege-
 nekre való átszállását vonhatja maga után, ami pedig a Széchenyi célzata sem lehet, mert a régi családoknak lehető fenntartása nemcsak az illetőknek, hanem a nemzetek-
 nek is érdeke. A Széchenyi által javasolt gyógmód tehát nagyon heroikus. Nehéz volna az idegen családokba nemzeti
 szellemet önteni, és alkotmányunk tartósságának egyik okát gr. Desseffy József abban véli feltalálhatni, hogy itt a
 birtok állandóan a családokhoz volt kötve. Ha valamikor a születési nemességnek meg kell szűnnie, akkor az alkotmány
 tartóssága érdekében Napoleonnak azt az eszméjét kell itt is megvalósítani, mellyel a becsület légióját teremtette meg.
 Különben bizonyos jólét nélkül a természettől kiválósággal felruházott szellemek sem volnának képesek az alkotmá-
 nyosság oszlopaiként szerepelni.

Könyvének utolsó fejezetében élessé válik Széchenyivel szemben. Azzal vádolja, hogy az okokat a következtetésekkel cseréli fel és megfordítja.

Igaz, amit Széchenyi mond, hogy minden vagy előre vagy hátra megyen a világon; de mindennek menni, nem pedig, mint ő akarja, ugrani kell. Javítani és támogatni, nem pedig egészen eldönteni kell a régit, míg nincsen meg az új építkezésre szükséges egész anyag. Helyes az, hogy ne legyünk a magunk előnyeinek és jelességeinek kürtölői, de ne kürtöljük ki fogyatkozásainkat se. Már pedig, ha a külföldiekre bizzuk a magunk megítélését, azok nem ismervén bennünket eléggé, az irigység és gyűlölködés által befolyá-
 solva, szintűgy tévedhetnek ítéleteikben, mint az önszere-
 tet kétesvilágú szövétnekénél mi. Gyakran olyanokat mond Széchenyi a magyar nemzetről, hogy az ember elragadtatással látja, miként teszi fel a valóban fejedelmi gondolatokra és érzésekre azok felséges koronáját. Máskor azonban úgy le-
 rántja nemzetét, hogy azt csak neki lehet megbocsátani, aki ezen bíráló által sem akar egyebet elérni, mint hogy azt minél előbb a legmagasabb fokra emelje. De a bírálatban nagyon gyakran nem ismer kíméletet. Lustasággal és here-

séggel vádolja a nemességet, nem gondolván meg, hogy annak tagjai mint katonák, hivatalnokok és mint a földnek tulajdonosai is mennyi áldozatot hoznak az országnak. Ellentmondásba jut önmagával, midőn a nemességtől nagy áldozatokat kíván, de egyszersmind azt követeli, hogy azok a robotot és dézsmát elegendő kárpótlás nélkül engedjék el jobbágyaiknak. Itt tévedett Dessewffy. Széchenyi ezt nem kívánta. Valamint nem a király hibája, hogy ha a nemesség elpazarolja a maga birtokát, úgy nem a nemesség az oka annak, ha ugarnak hagyják a föld egyharmad részét a parasztok, ha rosszul szántanak és vetnek, ha nem trágyáznak és ha henyén és korhely módra élnek napjaikat. Az egész nemességnek ilyen elítélése nem igazságos. A gúny, melyet alkalmaz, sines mindig a maga helyén, s tőle, mint hazafítól és magyar mágnástól elvárta volna, hogy az ország alkotmányát és körülményeit jobban ismerje. Már pedig a nemességnek ilyen megtámadása kevés emberi, nemzeti és kivált magyar nemzeti önismeretre mutat. Nagy egyoldalúság a szerzőtől, hogy mindig ellentétben állóknak tünteti fel a birtokos nemességet és a jobbágyságot; mintha ellentét volna a fejedelem és a kormányzottak, s a szülők és magzataik között. Széchenyi csaknem mindig összezavarja vagy felcseréli a haladást a sietéssel és szélsőségeken szeret lovagolni. A halogatás vádjával szemben utal az 1791. évi országgyűlési küldöttségek munkálataira. Olvassa el azokat és látni fogja, miként rágalmazza a nemzetet. Ne csudálkozzék ezután, hogy éppen a haladás legigazibb barátai előadásában azt a mérsékletet, részrehajlatlanságot, érettséget nem találják, melyet tőle méltán megvárhattak volna.

Dessewffy nem idegenkedik a közteherviseléstől. Nem irtózik attól, hogy a nemes ép úgy fizessen vámot, mint a jobbágy, hogy a parasztot terhének egy része alól fel kell szabadítani. Csak határt akar szabni mindennek és mindent a maga idején kíván tétetni, s inkább lassan, mint nyargalva óhajt haladni. Szükséges volt, hogy valaki lerántsa sebeinkről a fátyolt; de arra nem volt szükség, hogy e sebeket nagyító üvegen mutassa be a külföldnek, itthon pedig lancéta helyett bárdal forogjon körülöttük. «Csak ez fáj, egyéb semmi.»

Széchenyi már korábban kötelezve érezte magát arra, hogy reformterveit bővebben fejtsse ki, illetve a közönség előtt igazolja. Már kezdte is írni *Reformját*, mely később *Stadium* cím alatt kész programot tartalmazott; de a *Taglalat* arra kényszerítette, hogy előbb írja meg s adja ki mint feleletet erre a *Világot*. E művét három hónap alatt írta meg és 1831. évi április 5-én kezdte sajtó alá adni, mely annak 3250 példányával július 3-án készült el. Hatása döntő volt, melyet sem a Sas recenziói, sem Pónori Thewrewk szerény, felületes s a *Világ Homálya* cím és álnév alatt megjelent dolgozata, sem végre Orosz éles, beható elleniratai a legkevésbé sem bírtak meggyengíteni.

A *Világ a Hitelnél* nemcsak irányra nézve sokkal szebb és szabatosabb, hanem indokolásaiban is kimerítőbb, a lángész elmeszíkraiával csillogóbb munka. Általában kétségkívül valamennyi közt legjobb műve a nagy reformátornak. A hatásról és lelkesedésről, melyet e könyv a reformpártiak sorában ébresztett, némi fogalmat adhatnak egy akkori bírálójának eme szavai: «A *Világ* előhírnöke a tűzoszlopnak, mely minket magyarokat e terméketlen és sötét pusztából az ígért földjére vezetend; a *Világ* első derengése a ragyogó keleti csillagnak, mely a hatalom embereinek és a népnek utat mutat a Megváltó felé; a *Világ* egy fénytörőny, mely vigasztaló sugarait messze kiküldi és irányt jelöl, midőn a viharos éjben megtörhetetlen talaját a hullámok siker nélkül ostromolják». Kettős célja van: a *Hitel* fogalmát újból behatóbban fejtegetni és új eszmék mellett erősebben izgatni. Az első cél megvalósítása közben modora általában szenvedélyes. Nem elégszik meg azzal, hogy elleneit megcáfolja s a maga eszméinek diadalát kivívja, sem azzal, hogy a mozdulni nem akaró, megcsontodott stabilizmus elveit és tanait halomra döntse s ingadozó barátaiban erős meggyőződést támasszon: ő elleneit egyúttal leverni s egyszersmindenkorra megsemmisíteni akarja. Fölkeresi gyöngéiket s őket okoskodásaikból kiforgatván, érveiket szétporlasztja s kíméletlenül nevetség és gyűlölet tárgyává teszi. Azután a lerontott épület helyén rakni kezdi az újnak alapjait. Azon alapeszméhez híven, melyre a nem-

zeti újjászületés egész tervét fekteté, a nemzetiség főtényezőjének, a magyar nyelvnek, diplomatikai jogkörét kívánja mindenek előtt a nyilvános élet minden ágában szélesbíteni. Innen tovább haladva, az örökös meddő panaszok és sikertelen vágyak ellenében, melyeknél fogva addig minden haladást lehetetlennek állítottak, míg annak akadályai a kormány által el nem hárítatnak, Széchenyi a társulási szellem terjesztése s érvényesítése mellett izgat. A *Világ*-ban kidomborítja azt a csodás erőt, melynek eredményei az ő vállalatai és alkotásaiban máris oly meglepőleg mutatkoztak. Példázatokkal átszótt okoskodásaiban oly emeltyűnek mutatja be ezt, mely bennünket, ellenére az Ausztriával létező «vegyes házasságunknak», ellenére a kormányrendszerből eredő akadályoknak, pangásunkból képes kiemelni. Kapcsolatban az egyesületi szellemmel, annak bővebb kifejtése végett, a központosítási eszme apostolául lép fel. De nem azt a központosítást sürgette, mely a municipális helyhatóságot elnyelvén, önkormányzatunkat megsemmisítheti, hanem a szellemi mozgalomnak s az anyagi vállalatoknak központosítását.

Hatása e könyvnek is széleskörű volt a közönségre; mély, erős meggyőződések keltett a kedélyekben. A régi rendszer emberei azontúl óvakodtak nyíltan megtámadni őt, aki ellenfeleit a *Világ*-ban oly nagy szellemi felsőbb-séggel győzte le, szikrázó élceivel és éles gúnyjával nevetség tárgyává tette.

Midőn a *Világra* a régi felfogás hívei közül nem felelt többé senki, gr. Desseffy Józsefnek fiai válaszoltak arra. A *Néhány szó a Hitel, Taglalat és Világ ügyében* című kis közleményt gróf Desseffy Aurél s Emil és Marcell testvérei adták ki. Ebben a dolgotatban kimutatni igyekeznek, hogy a *Világ*-ban Széchenyi a jogos védelem határain túlment. Inkább a nagyközönséghez, mint a *Világ* írójához fordulnak, de folyton kellő tisztelettel beszélnek ennek nagy szerzőjéről. Azonban nem riadnak vissza attól, hogy egypár méltánytalan kifakadását s a *Taglalat* egyes részeinek félreértését ki ne derítsék. Általában az egész közleménynek hangja úgy a fiatal írók később kiderült és

érvényesült nagy képességeihez, valamint a *Taglat*ban és a *Világ*ban vitatkozó kitűnő hazafiak érdemeihez teljesen méltó. A vitás kérdések végleges eldöntését az időre bízzák és ezzel az óhajjal búcsúznak el olvasóiktól: «Adja Isten, hogy a *Világ* a hon javát s szerzője tehetségi körét a haza állandó közhasznára terjessze, tágítsa.» Ez a dolgozat az akkori geniális gróf Dessewffy Aurél tollából származott, fiverei — Emil, az Akadémiának később érdemdús elnöke, akinek e palotája s a Magyar Földhitelintézet köszönhető, továbbá a korán elhunyt Marcell — csak aláírták.

Az akkori gróf Dessewffy Aurél idézett nyilatkozatából látszik, hogy már kezdetben Széchenyi megértő tanítványa volt, később is támogatta őt, de megmondta mindig nyíltan a maga véleményét s felszólalását csupán a fiú kegyelet diktálta. Mint publicista és főrendiházi szónok nagy szerepet játszott. Korai halálát Széchenyi mélyen fájlalta és szemeiben az nemzeti szerencsétlenség számba ment. Az is volt. Beavatottak akkor úgy vélekedtek, hogy a fiatal Dessewffy nemsokára magyar udvari kancellárnak fog kineveztetni, ami lényegesen más fordulatot adott volna a politikai fejleményeknek. Midőn Széchenyi azt javasolta az *Üdvlelde*ben, hogy a budai hegyek közt nagy Walhallát építsenek, s midőn az ott elhelyezendő hamvakra és emlékszobrokra vonatkozóan igen szigorú szabályzatát közölte, első hamvak és felállítandó szoborként a gróf Dessewffy Auréleit jelölte meg. Évtizedekkel ezelőtt egy tervpályázaton a boldogult Czigler Győző tehetséges fiatal építészünk, később jeles műegytemi tanár, pályanyertes munkájában a Gellérthegyen építendő Pantheon által vélte azt megvalósíthatónak.

A magyar politikai irodalmat is Széchenyi teremté meg. Az első lendületet erre a *Hitel* által adta meg s így annak úgyszólván beharangozója volt.

Tekintetes Akadémia! Tőlem telhetőleg igyekeztem minden oldalról megvilágítani a *Hitel* jelentőségét. Abban nem fejtette ki Széchenyi a maga egész rendszerét. Ennek még létezését is sokáig nagyon sokan kétségbe vonták. De nemcsak axióma-szilárdságúnak tartotta nézeteit, hanem azok szerves összefüggését is mindig vallotta. Erre számos alka-

lommal hivatkozott. Többször fájlalta, hogy szavait és tanításait nem értik meg, de bizalmának adott kifejezést, hogy mégis jön majd egy oly kor, midőn ez másként lesz. A *Világ* 436-ik lapján ezt olvashatjuk: «Ha valaki mindazt, amit én írtam vagy érintettem, pártatlanul és szenvedelem nélkül átgondolja és elégtelen, darabos okoskodásaimat rendezni, meg fogja érteni a természetes, logikus egymásutánra vonatkozó eszméimet».

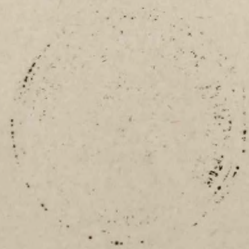
Közel 30 éve a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából nekem jutott a megtisztelő, de nem könnyű feladat, hogy benyújtott tervezetem szerint több vaskos kötetben ezt megkísérleljem. Akkor szereztem abbéli mély meggyőződésemet, hogy a Legnagyobb Magyarnek lélektani alapokon nyugvó, gondolatban tervszerű, ön- és céltudatos politikája szilárd, tökéletes rendszerben gyökeredzett. Ezt a rendszert az idő kipróbálta. Nincs egy alkotása, mely nem sikerült és amely a rendszerét képező összhangzó egésznek kisebb-nagyobb alkateleme nem lett volna. Azok majd enyhén, szeretettel intenek, kedveskedve és meggyőzően tanácsolnak; majd pedig a természet parancsainak mindent átható hangú harsonái. Megszólal bennök a Vörösmarty Szózatában említett ész, erő és szent akarat. Szentek ezek, mivel a huzamos, hihetőleg az idők végtelenségéig tartó nemzeti lét isteni feltételei előtt való okos és ájtatos meghódolást jelentik. Örök igazságokat hirdetnek, melyek felett nem lehet, csupán a változandó helyzetekhez való alkalmazásuk módjai felett szabad vitatkozni. Az azokból levonható tanulságok egyedül képezhetik iránytűjét további fejlődésünknek és haladásunknak. Kíérezte ő, hogy a szellem megelőzi az anyagot s az ige az, mely a világot is megteremté! Nagy súlyt vetett a helyes egymásutánra s a díszről megkülönböztette a lényegét. Az okos fő volt előtte a legbecsesebb, pedig érző, nagy szíve volt, mely egy egész nemzetet hordozott magában, midőn annak oly tökélyesbülést ajánlott, hogy ha bárhol a földtekén derék emberekről esik szó, azok közt a magyart is mindig említsék. Becses sajtáságaink kiművelése által akarta az emberiséget megajándékozni vele, ami egyik fő biztosítéka lenne folyton annyi veszedelemtől fenyegetett életének. Ez

is mutatja, hogy nem volt még senki, aki a magyarságot jobban és bölcsebben szerette volna. Ami annál becsesebb, mert Arany szerint akkor szerette meg fáját, mikor az nem tudta szeretni önmagát, melynek jövőjét könny- és véráldozatok kockázata nélkül törekedett megalapozni. Ezt az igazságot önfeláldozó, de magára nézve boldogtalan életével és mártír halálával pecsételte meg.

Borus ködű jövőnk számára is Ő szolgáltatta a legmegbízhatóbb Ariadne-fonalat a tönk szélére ismét eljutott magyarságnak. Erős meggyőződésem már régen, melyet nem ismételhettek elégszer, hogy elsősorban az Ő erre kötelezett nagy alkotásainak vezérlete alatt, melyeknek lelkére kötötte, hogy a jó szándékkal ne ériék be, meg is kell nyerni a csatát, a Széchenyi szellemét nagy nemzeti géniusszá kell tennünk.

E végből legújabb Mohácsunk után tiszszerezze meg minden fiatal a munkaerejét, az öregek pedig, amíg csak lehet, térjenek vissza még a sír széléről is, hogy tapasztalataik és példáikkal szolgálják ezt a nagymultú, és ha az Ő tanácsait követni fogja, még nagy jövőre hivatott nemzetet. Ekkép a legkegyetlenebb megpróbáltatásokkal szemben sem lesz ok nemzetünk fennmaradásáért és gyarapodásáért aggódni, mivel tagjai büszkék és boldogok lehetnek, hogy a Gondviselés kegyelmének tetszett őket egy ma még kicsiny, de fennköltlelkű, tehetséges és valóban emberiesen művelt felbonthatatlan közösség részeivé, magyarokká teremteni.

45

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA